

unusual source / S. Pinker, A. Prince / Language, Logic, and Concepts. Ed. By R. Jackendoff, P. Bloom, K. Wynn. – Cambridge, Massachusetts, London: The MIT Press, 2002. – P. 221–263 9. Shepard R.N. Toward a universal law of generalization for psychological science / R.N. Shepard. – Science, № 237, 1987. – P. 1317–1323

Блажко М.І., к. філол. н.,
Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя

СЕМАНТИЧНА СТРУКТУРА ПЕРЦЕПТИВНИХ І ГРАДУАЛЬНИХ ПРИКМЕТНИКІВ І ДІСПРИКМЕТНИКІВ СУЧАСНОЇ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ НА ПОЗНАЧЕННЯ ЗВУЧАННЯ

Стаття присвячена дослідженню семантичної структури прикметників і дісприкметників сучасної німецької мови на позначення звучання як засобів диференціації інформації, зосередженої у параметральному компоненті концепту KLANG. Встановлено, що перцептивні ад'єктиви номінують просторову й темпоральну складники компонента концепту, а градуальні одиниці виокремлюють норму на кількісній шкалі та вказують на відхилення від неї у бік збільшення або зменшення параметрів звучання, визначаючи формування оцінного й екологічного значень.

Ключові слова: прикметники та дісприкметники на позначення звучання; параметральний компонент концепту KLANG; перцептивні ад'єктиви; градуальні ад'єктиви.

В статье исследуется структура значения прилагательных и причастий современного немецкого языка, характеризующих звучание, которые дифференцируют информацию, сосредоточенную в параметральном компоненте концепту KLANG. Установлено, что перцептивные адъективы называют пространственную и темпоральную составляющие компонента, а градуальные адъективы фиксируют норму на количественной шкале и отклонения от нее в сторону увеличения или уменьшения параметров звучания, определяя формирование оценочного и экологического значений исследуемых единиц.

Ключевые слова: прилагательные и причастия, характеризующие "звучание"; параметральный компонент концепту KLANG; перцептивные адъективы, градуальные адъективы.

The article explores the structure of the meaning of the German adjectives and participles characterizing sound production and differentiating the information

accumulated in the concept KLANG / SOUND. It is revealed that perceptual units name spatial and temporal components of the concept while scalar units indicate the norm as well as an increase or decrease of sound parameters underlying the formation of the evaluative and ecological meanings.

Key words: *adjectives and participles characterizing sound production; the parametral component of the KLANG (SOUND) concept; perceptual units; scalar units.*

Сучасні семантичні й когнітивні лінгвістичні студії спрямовані на дослідження мовних засобів вербалізації знань та уявлень про світ і мову, набутих внаслідок взаємодії людини з навколишнім середовищем. У полі зору цих розвідок перебуває вивчення концепту ЗВУЧАННЯ, вербалізованого одиницями різних частин мови, які репрезентують знання людини про властивості навколишнього середовища, сприйняті слухом [Гуніна 2000, 31]. З-поміж засобів означування концепту ЗВУЧАННЯ на матеріалі різних мов досліджено семантичні й функціональні властивості дієслів [Бабакова 2007; Корнієнко 1982] та іменників [Глушич 1986]. Прикметники на позначення звуку вивчено на матеріалі англійської, французької й російської мов [Мерзлякова 2003], а специфіка семантики ад'єктивних засобів об'єктивації концепту KLANG залишилася поза увагою германістів, що зумовило необхідність встановлення семантико-когнітивних властивостей досліджуваних слів.

Прикметники й дієприкметники на позначення звучання в сучасній німецькій мові вербалізують параметральний компонент концепту KLANG, структура якого представлена перцептивним, градуальним і процедурним рівнями. Подальша організація рівнів виявляється в складниках компонента концепту – просторовому, темпорально-ритмічному, кількісному, оцінному й екологічному, які зумовлюють поділ ад'єктивних одиниць на відповідні групи. Просторовий і темпорально-ритмічний складники параметрального компонента концепту структурують його перцептивний рівень, вербалізований ад'єктивами на позначення сприйняття.

Просторовий складник значення досліджуваних одиниць відображає здатність людини за допомогою слуху локалізувати місце джерела звуку зсередини – ззовні, зверху – знизу, ліворуч – праворуч, попереду – позаду й визначати далеку або близьку відстань від джерела до людини. Прикметники на позначення звучання актуалізують просторове значення у сполученнях із локативними применниками *vor* "перед", *zwischen* "між", *unter* "під", *neben*

"поряд" тощо; прислівниками *oben* "зверху", *unten* "знизу", *hinunter* "згори" тощо; а також предметно-просторовими іменниками, напр., *aus der Wohnung* "з квартири", *vom Balkon* "з балкону" тощо. Так, близьку відстань між людиною з хрипким голосом на балконі й реципієнтом, який стоїть знизу, експлікує прислівник *unten* "знизу", а словосполучення *vom Balkon her* "з балкону" уточнює напрямок поширення звуку – згори униз: *Nun war ich schon unten auf der Straße...* "*Hoch! Lüttich ist gefallen. Hurra! " kam es vom Balkon her, mit heiserer Stimme* [Becher 1981, 449]. Відстань від джерела звуку до людини виражається у німецькій мові дієприкметниками на позначення звуків тіла, напр., *schmalzend* "той, що клацає язиком", *pochend* "той, що ритмічно б'ється"; звуків, продукованих артефактами, наприклад, *tickende Uhr* "годинник, що тікає", або натурфактами, напр., *abrollender Donner* "грім, що стихає".

Темпорально-ритмічна складова частина значення прикметників і дієприкметників на позначення звучання відображає здатність людини фіксувати його коротку або довгу тривалість і збільшення періодичності, наприклад, *unaufhörlich* "безперервний". **Короткотривалість** вказує на обмежену в часі послідовність звуків, що у словниковому тлумаченні дієприкметника *knackend* "той, що тріщить" передає прикметник *kurz*, який актуалізує короткий тріск при розламуванні деревини, напр., *einen kurzen, hellen Laut von sich gebend wie zerbrechendes Holz* [Duden 1989, 849]. Необмежена **тривалість** співу, мовлення, булькання, стуку коліс, сигналів механічних приладів тощо актуалізується у словникових дефініціях ад'єктивних одиниць *heulend* "той, що реве", *langgezogen* "тривалий" тощо, лексичними індексами з темпоральним значенням: прислівником *lange* "довго", прикметниками *gedehnt* "протяжливий", *langgezogen* "тривалий". **Різний ритм** передається семами повторюваності у словникових тлумаченнях дієприкметників, напр., *hämmernd* "той, що б'є молотком", *pfeifend* "той, що свистить", або у сполученнях прикметників *leise* "тихий", *schrill* "різкий" з прислівником зі значенням ітеративності *manchmal* "інколи" або обставинами часу *in diesem Augenblick* "у цю мить", *von Zeit zu Zeit* "час від часу" тощо. **Поодинокі повторення** звуків, викликаних ударами, стуком, кашлем, тріском тощо, відображаються лексичними індексами повторюваності: іменниками зі значенням послідовності, наприклад, *eine Folge, Abstände* тощо, прикметником *rhythmisch* "ритмічний" у дефініціях низки дієприкметників, напр., *trommelnd* "той, що барабанить" – *in kurzen [rhythmischen] Abständen [heftig] (an-, auf-, gegen etw.) schlagend, klopfend* [Duden 1989, 1563]. Прикметник *leise* "тихий" експлікує поодинокі

повторення, напр. чоловічого сміху, завдяки сполученню з іменниками в функції обставини часу *von Zeit zu Zeit* тощо: *Dann wurde es still, und nur von Zeit zu Zeit vernahm ich Laute wie Kichern oder leises männliches Auflachen, dann wieder nichts* [U.Kolb 1995, 104]. На **збільшення періодичності** звуків свисту, покашлювання, стуку дощу тощо вказують у словникових дефініціях низки дієприкметників прислівники *mehrmals* "неодноразово", *hintereinander* "один за одним", прикметник *gleichmäßig* "рівномірний", дієприкметник *ununterbrochen* "той, що не переривається" тощо. Так, прикметник *brausend* акцентує увагу на тривалих періодичних звуках, продукованих вітром або хвилями, що засвідчує його словникова дефініція [Duden 1989, 281].

Градуальний складник значення досліджуваних одиниць фіксує ступінь вияву позначеної ознаки за параметрами "більший або менший за норму" та відбитий у значенні прикметників і дієприкметників із семантикою кількості, оцінки й шкоди. *Кількісні* параметри звучання відображено градуальними прикметниками на позначення гучності, висоти й різкості, які виражають більш стабільні якості, ніж дієприкметники. Семантику прикметників визначаємо відповідно до шкали із застосуванням процедури відхилень від прийнятної для людини норми звуку, актуалізованої прикметником *hörbar*. Спектр більших за норму звуків задається прикметником *laut*, який вказує на зростання ступеня гучності звуку: від *laut* "гучного" до *lautstark* "дуже гучного", *überlaut* "занадто гучного", *ohrenbetäubend* "надгучного". Менша гучність тихих звуків позначається прикметником *leise*, є більш деталізованою, виявляючи вісім ступенів гучності: *leise* "тихі", *halblaut* "негучні", *gedämpft* "приглушені", *verhalten* "стримані", *flüsternd* "дуже тихі", *unhörbar* "ледь чутні", *tonlos* "беззвучні" й *stumm* "абсолютно беззвучні" звуки. При визначенні ступеня гучності звуків, продукованих побутовими приладами – телевізором, автомагнітолою – німецькомовні комуніканти надають перевагу прикметникам *laut* або *leise*. Ці одиниці, сполучаючись із інтенсифікатором *übermäßig* "надмірно", прислівником *so* "настільки" тощо, позначають дуже гучні або ледь чутні звуки. Так, щоб не чути гучних звукових сигналів інших автомобілів, окремі водії навмисне збільшують гучність магнітоли, що виражено сполученням прикметника *laut* з прислівником *so*: *Ronny stellt das Autoradio laut, so laut, dass er kein Hupen hören kann* [Schramm 1997, 149]. Навмисне зменшення гучності стуку черевиків, позначене сполученням прикметника *leise* з прислівником *so*, допомагає людині залишитися непоміченою: *Ich nahm den*

Hintereingang von unserem Block und als ich im obersten Stockwerk ankam, trat ich in meinen Mongoleistiefeln so leise wie möglich auf, damit ich nicht klingelte [Wagner 1997, 117].

Оцінні характеристики значення досліджуваних одиниць спираються на кількісні й вербалізуються градуальними прикметниками на позначення приємних і неприємних звуків. Норма оцінки відображає досвід сприйняття приємного звучання й представлена позитивною оцінкою, яка вербалізується прикметником *gleichmäßig* "рівномірний". На збільшення приємного звучання вказують одиниці з семантикою консонансного звучання: звучного "*klanglich*"; повного "*klangvoll*", бездоганного "*wohlklingend*" і гармонійного "*harmonisch*", мелодійного "*sonor*". Так, мелодійність оркестру створює гарний настрій, викликає приємні спогади й приносить людині насолоду: *Sie genöß den satten, vollen Klang des Orchesters, und ihr Lieblingsinstrument war die Klarinette, deren samtweichen Ton sie stets mit Arons ausgeglichenem Temperament in Verbindung brachte* [Schneider 2000, 223]. Зменшення приємного звучання зумовлене зростанням різкості звуку на кількісних шкалах і відображене одиницями на позначення: неприємних голосів, напр. *schrill* "різкий", *heiser* "сиплий", або дисонуючих музичних звуків, напр. *misstönend*.

Екологічні характеристики значення досліджуваних одиниць співвідносяться з кількісними й оцінними параметрами, об'єктивуючись прикметниками й діеприкметниками з семантикою шкоди або користі. *Шкідливість* як нав'язливий вплив на органи слуху людини відображений такими одиницями: *laut* "гучний", "*geräuschvoll*" тощо. Значення шкоди одиниці з семантикою кількості набувають внаслідок сполучуваності з інтенсифікатором *ganz* "дуже", прислівником *so* "настільки" тощо. Так, взаємодія градуальних прикметників *laut*, *hoch* з інтенсифікатором *ganz* "дуже", прислівниками зі значенням часу *immer* "завжди" й *manchmal* "інколи" підкреслює шкідливий вплив тривалих гучних шумів електропоїзда на потребу людини у сні: *Uwe wohnte schon über fünf Jahre in dem alten Haus, und er hörte nur noch die erste Bahn richtig, Rauschen, Schleifen, manchmal ein hoher Schleifton, rhythmische Schläge, leise, immer lauter werdend, ganz laut, das Haus erzitterte unter den Schlägen <...>Und der Schlaf war ganz weit weg* [Morgner 1992, 278]. *Нешкідливість* або корисність звуків, позначена одиницями *geräuschlos* "безшумний", *leise*, пов'язана з приємною оцінкою звуків природи або мелодій. Так, заспокійливий вплив тихого плескоту

хвилю виражає прикметник *leise*: *Er macht die Fenster weit auf, und das Wasser klatscht leise gegen die Mauer.* <...> *und klatscht uns in den Schlaf* [Naters 1999, 63]. Семантика екологічності звучання властива також групі одиниць зі значенням *протидії руйнівній силі звуку*, які вербалізують досвід людини у захисті від шкідливих звуків, напр. *schalldämpfend* "звукоізоляційний".

Кожен рівень параметрального компонента концепту KLANG сприяє формуванню значення досліджуваних одиниць: перцептивний рівень відображає базові знання про просторові й темпорально-ритмічні властивості звучання; градуальний рівень втілює розуміння людиною кількісних параметрів звуків, їхню співвіднесеність із нормою і відхиленням від неї. Процедурний рівень репрезентує невербалізовані знання, пов'язані з операцією градування й семантико-когнітивними механізмами комбінаторики. Дослідження всіх рівнів семантики прикметників і дієприкметників на позначення звучання створює умови для пояснення їхньої сполучуваності з іншими частинами мови.

1. *Бабакова О. В.* Семантична структура та функціонування дієслів звучання: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.01 "Українська мова" / О. В. Бабакова. – Запоріжжя, 2007. – 20 с. 2. *Глушич О. Д.* Существительные-звукообозначения в русском языке и их функционирование в художественной речи: автореф. дис. канд. филол. наук: спец. 10.02.01 "Русский язык" / О. Д. Глушич. – К., 1986. – 24 с. 3. *Гунина Н. А.* Концепт "звучание" и его вербализация в английском языке / Н. А. Гунина // Когнитивная семантика: 2-я Междунар. школа-семинар по когнитивной лингвистике, 11–14 сент. 2000г.: материалы. – Тамбов: Изд-во Тамбовского ун-та, 2000. – Ч. 2. – 2000. – С. 29–32. 4. *Корниенко Л. М.* Структурно-семантические особенности звукоподражательных глаголов современного немецкого языка: дис. канд. филол. наук: 10.02.04 / Людмила Михайловна Корниенко. – К., 1982. – 222 с. 5. *Мерзлякова А. Х.* Типы семантического варьирования прилагательных поля "Восприятие". На материале английского, русского и французского языков / А. Х. Мерзлякова. – М.: Эдиторал УРСС, 2003. – 352 с. 6. *Becher, J. R. Abschied* / Johannes Robert Becher. – Berlin-Weimar: Aufbau Verlag, 1981. – 450 S. 7. *Duden: Deutsches Universalwörterbuch.* – Mannheim-Wien-Zürich: Dudenverlag, 1989. – 1816 S. 8. *Kolb, U. Eine Liebe zu ihrer Zeit* / U. Kolb. – Reinbek bei Hamburg: Rowohlt Taschenbuch Verlag GmbH, 1995. – 143 S. 9. *Morgner, I. Rumba auf einem Herbst* / I. Morgner. – Hamburg-Zürich: Luchterhand Literaturverlag GmbH, 1992. – 377 S. 10. *Naters, E. Königinnen* / E. Naters. – Köln: Verlag Kiepenheuer + Witsch,

1999. – 151 S. 17. 11. *Schneider, R. Schlafes Bruder* / Robert Schneider. – Leipzig: Reclam Verlag, 1996. – 206 S. 12. *Schneider, R. Die Unberührten* / Robert Schneider. – München: Albrecht Knaus Verlag, 2000. – 253 S. 13. *Schramm, I. Aprilmechanik* / I. Schramm. – Berlin: Verlag Volk und Welt, 1997. – 319 S. 14. *Wagner, B. Paradies* / B. Wagner. – Berlin: Ullstein, 1997. – 440 S.

Боднар І. М., викладач,
Львівський національний університет імені Івана Франка

ОБ'ЄКТ ТА СУБ'ЄКТ ДИДАКТИЧНОГО ПРОЦЕСУ: СЕМАНТИКО-КОГНІТИВНИЙ АСПЕКТ

Концепти, які позначають основних учасників дидактичного процесу, – того, хто навчається, і того, хто навчає, характеризуються різними семантико-когнітивними зв'язками. Виражені мовними засобами складні соціокультурні відносини між учасниками дидактичного процесу і є предметом даного дослідження.

Ключові слова: семантичне значення, концепт, концептуальна ознака.

Концепты, обозначающие главных участников дидактического процесса – обучаемого и обучающего – характеризуются разными семантико-когнитивными связями. Социокультурные отношения между участниками дидактического процесса, выраженные посредством языковых форм, являются предметом данного исследования.

Ключевые слова: семантическое значение, концепт, концептуальный признак.

Concepts referring to two main participants of the process of edification, the trainee and the trainer, are characterized by semantic and cognitive ties of different types. Their sophisticated socio-cultural relationships expressed through linguistic instruments are the subject of the survey.

Key words: semantic meaning, concept, concept features.

Концептосферу ОСВІТА утворює множина концептів, пов'язаних із процесом навчання. **Об'єктом** цього дослідження є концепти, що передають поняття **особа, котра навчається** та **особа, котра навчає**, тобто дві взаємопов'язані сторони, без яких дидактичний процес неможливий.